



XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI



2-IYUN
2026-YIL



Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti



Xalqaro
miqyosda



SUV DIPLOMATIYASI MINTAQAVIY BARQARORLIK OMILI SIFATIDA

Xodjayev Olimxon Shavkatovich

Qo'qon davlat universiteti Falsafa va dinshunoslik kafedrası katta o'qituvchisi,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada suv diplomatiyasi Markaziy Osiyo mintaqaviy siyosatining strategik yo'nalishi, transchegaraviy gidroresurlardan foydalanishda davlatlararo ishonchni mustahkamlovchi huquqiy-siyosiy mexanizm va ekologik xavfsizlikni ta'minlovchi muhim boshqaruv modeli sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda suv diplomatiyasi oddiy muzokara jarayoni emas, balki xalqaro huquq, mintaqaviy manfaatlar muvozanati, ekologik mas'uliyat, iqtisodiy barqarorlik, energiya xavfsizligi va ma'naviy-axloqiy javobgarlikni birlashtiruvchi ko'p qatlamli strategik hodisa sifatida talqin etiladi. Maqolada Amudaryo va Sirdaryo havzalari, Orolbo'yi inqirozi, yuqori va quyi oqim davlatlari manfaatlari, suv-energetika almashinuvi, iqlim o'zgarishi, Afg'oniston omili hamda Qoshtepa kanali bilan bog'liq yangi mintaqaviy vaziyat suv diplomatiyasi nuqtayi nazaridan o'rganiladi. Xalqaro suv huquqining adolatli va oqilona foydalanish, sezilarli zarar yetkazmaslik, oldindan xabardor qilish, muntazam axborot almashish va hamkorlik tamoyillari suv diplomatiyasining konseptual asoslari sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyoda suv masalasining barqaror yechimi faqat resurslarni taqsimlash mexanizmlariga emas, balki havzaviy yondashuv, qo'shma monitoring, ilmiy ekspertiza, xalqaro institutlar bilan hamkorlik va o'zaro siyosiy ishonchga bog'liq. Maqolada suv diplomatiyasining "manfaat — muloqot — ishonch — kelishuv — barqarorlik" modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: suv diplomatiyasi, mintaqaviy siyosat, transchegaraviy suvlar, Markaziy Osiyo, Amudaryo, Sirdaryo, ekologik xavfsizlik, suv huquqi, IFAS, barqaror rivojlanish.

Abstract: This article analyzes water diplomacy as a strategic direction of regional policy in Central Asia, a political and legal mechanism for strengthening interstate trust in the use of transboundary water resources, and an important governance model for ensuring environmental security. The study interprets water diplomacy not merely as a negotiation process, but as a multilayered strategic phenomenon that integrates international law, balance of regional interests, environmental responsibility, economic stability, energy security, and moral accountability. The article examines the Amu Darya and Syr Darya basins, the Aral Sea crisis, the interests of upstream and downstream states, water-energy exchange, climate change, the Afghanistan factor, and the new regional situation related to the Qoshtepa Canal from the perspective of water diplomacy. The principles of international water law, including equitable and reasonable utilization, no significant harm, prior notification, regular exchange of information, and cooperation, are

considered as the conceptual foundations of water diplomacy. The results show that a sustainable solution to water issues in Central Asia depends not only on resource allocation mechanisms, but also on basin-based approaches, joint monitoring, scientific expertise, cooperation with international institutions, and mutual political trust. The article proposes a model of water diplomacy based on the chain “interest — dialogue — trust — agreement — sustainability”.

Key words: water diplomacy, regional policy, transboundary waters, Central Asia, Amu Darya, Syr Darya, environmental security, water law, IFAS, sustainable development.

XXI asrda suv resurslari global siyosatning eng sezgir va eng murakkab masalalaridan biriga aylandi, chunki suv endilikda faqat tabiiy boylik, qishloq xo‘jaligi omili yoki kommunal ehtiyojlar manbai emas, balki davlatlararo munosabatlar, ekologik xavfsizlik, oziq-ovqat ta‘minoti, energetika barqarorligi, ijtimoiy adolat va insoniyat kelajagini belgilovchi strategik resurs sifatida talqin qilinmoqda. Ayniqsa, Markaziy Osiyo sharoitida suv masalasi alohida siyosiy-huquqiy ahamiyatga ega, chunki mintaqaning asosiy daryo havzalari — Amudaryo va Sirdaryo — bir nechta mustaqil davlatlarning tabiiy, iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarini o‘zaro bog‘lab turadi. Suv oqimi tabiiy jihatdan chegaralarni tanlamaydi, biroq siyosiy xaritalar uni turli davlatlar vakolati, mas‘uliyati va manfaatlari doirasiga ajratadi. Markaziy Osiyoda yuqori oqim davlatlari suvni ko‘proq gidroenergetika salohiyati, elektr energiyasi ishlab chiqarish va qishki energetik ehtiyojlar bilan bog‘liq holda ko‘rsa, quyi oqim davlatlari uni sug‘oriladigan dehqonchilik, ichimlik suvi, sanoat, oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik muvozanat nuqtayi nazaridan baholaydi. Shu sababli suv diplomatiyasining vazifasi manfaatlar farqini inkor etish emas, balki ularni ilmiy, huquqiy va siyosiy jihatdan muvofiqlashtirishdan iboratdir. Xalqaro suv huquqida shakllangan adolatli va oqilona foydalanish, sezilarli zarar yetkazmaslik, oldindan xabardor qilish, muntazam axborot almashish va maslahatlashuv prinsiplari aynan shunday muvofiqlashtirish uchun zarur bo‘lgan normativ asosni beradi [2; 3]. Bugungi kunda O‘zbekistonning mintaqaviy siyosatida qo‘shni davlatlar bilan do‘stona munosabatlar, ochiq muloqot, manfaatlarni kelishtirish va suv masalalarini keskinlashtirmasdan, ilmiy asoslangan diplomatik yondashuv orqali hal etish alohida ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston rahbariyati tomonidan Afg‘onistonni mintaqaviy suv muloqotiga jalb qilish va Qoshtepa kanali ta‘sirini o‘rganish uchun qo‘shma ishchi guruh tuzish tashabbusining ilgari surilishi suv diplomatiyasining preventiv, ya‘ni muammo chuqurlashmasidan oldin muloqot va ekspertiza orqali yechim topishga qaratilgan modelini ifodalaydi [8]. Demak, suv diplomatiyasi Markaziy Osiyo uchun yordamchi tashqi siyosiy yo‘nalish emas, balki mintaqaning uzoq muddatli barqarorligi, ekologik xavfsizligi va strategik hamkorligi uchun hal qiluvchi omildir. Bu masala aynan Qo‘qon davlat universiteti tomonidan tashkil etilayotgan xalqaro ilmiy-amaliy anjuman axborot xatida ham alohida yo‘nalish sifatida ko‘rsatilgani bejiz emas: suv diplomatiyasi bugungi kunda ilmiy, huquqiy, falsafiy va siyosiy fikrni birlashtiradigan dolzarb tadqiqot maydoniga aylangan [1].

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi suv diplomatiyasining Markaziy Osiyo mintaqaviy siyosatidagi strategik ahamiyatini, uning xalqaro-huquqiy, siyosiy, ekologik va ma‘naviy-falsafiy asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iboratdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun bir necha vazifalar belgilandi: birinchidan, suv diplomatiyasi tushunchasining mazmunini aniqlash va uni oddiy diplomatik muzokara doirasidan kengroq, ya'ni mintaqaviy xavfsizlikni boshqarish mexanizmi sifatida talqin qilish; ikkinchidan, Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslari bilan bog'liq strategik ziddiyatlar va imkoniyatlarni aniqlash; uchinchidan, yuqori oqim va quyi oqim davlatlari manfaatlarining siyosiy-huquqiy mazmunini ochib berish; to'rtinchidan, xalqaro suv huquqi prinsiplarining suv diplomatiyasidagi amaliy ahamiyatini asoslash; beshinchidan, O'zbekistonning zamonaviy mintaqaviy suv siyosati va yaxshi qo'shnichilik diplomatiyasining mazkur jarayondagi o'rnini ko'rsatish; oltinchidan, suv diplomatiyasi orqali ekologik xavfsizlik, energiya barqarorligi va oziq-ovqat xavfsizligini uyg'unlashtirish imkoniyatlarini baholash; yettinchidan, Afg'oniston omili va Qoshtepa kanali bilan bog'liq yangi vaziyatning mintaqaviy suv siyosatiga ta'sirini tahlil qilish; sakkizinchidan, suv diplomatiyasining kelajakdagi samaradorligi uchun konseptual model taklif etish. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, unda suv diplomatiyasi faqat tashqi siyosat terminologiyasi sifatida emas, balki transchegaraviy resurslardan foydalanishda manfaatlar muvozanati, huquqiy majburiyat, ekologik mas'uliyat va ma'naviy javobgarlikni birlashtiruvchi kompleks ilmiy kategoriya sifatida asoslanadi. Suv diplomatiyasini strategik siyosat darajasida talqin qilish bugungi sharoitda juda muhim, chunki iqlim o'zgarishi, muzliklar qisqarishi, suv tanqisligi, aholi sonining o'sishi, iqtisodiy modernizatsiya va qishloq xo'jaligida suvga talabning yuqoriligi suv masalasini mavsumiy texnik muammodan uzoq muddatli xavfsizlik masalasiga aylantirmoqda. Chunki suvning tabiiy oqimi siyosiy chegaralardan kengroqdir; shunday ekan, uni boshqarish tafakkuri ham chegaraviy torlikdan yuqori turishi zarur. Shu ma'noda suv diplomatiyasining strategik vazifasi resurs ustidan bahsni hamkorlik madaniyatiga, xavotirni ilmiy ekspertizaga, manfaatlar farqini kelishuv mexanizmiga aylantirishdan iboratdir.

Tadqiqotda tizimli-tahliliy, qiyosiy-huquqiy, siyosiy-institutsional, geosiyosiy va konseptual tahlil usullaridan foydalanildi. Tizimli-tahliliy yondashuv suv diplomatiyasini alohida bir diplomatik tadbir yoki ikki tomonlama muzokara sifatida emas, balki ekologiya, energetika, qishloq xo'jaligi, xalqaro huquq, iqtisodiy taraqqiyot va mintaqaviy xavfsizlik bilan bog'langan murakkab boshqaruv tizimi sifatida o'rganishga imkon berdi. Qiyosiy-huquqiy usul yordamida xalqaro suv huquqida mustahkamlangan adolatli va oqilona foydalanish, sezilarli zarar yetkazmaslik, oldindan xabardor qilish, ma'lumot almashish va hamkorlik qilish prinsiplari Markaziy Osiyo suv siyosatining amaliy ehtiyojlari bilan solishtirildi. Geosiyosiy yondashuv esa suv resurslarining davlatlararo kuchlar muvozanati, Afg'oniston omili, energetika siyosati, transport-iqtisodiy integratsiya va oziq-ovqat xavfsizligi bilan o'zaro bog'liqligini ochib berdi. Konseptual tahlil asosida suv diplomatiyasining strategik modeli ishlab chiqildi. Metodologik jihatdan suv diplomatiyasi to'rt darajada ko'rib chiqildi: birinchi daraja — tabiiy-gidrologik daraja bo'lib, unda Amudaryo va Sirdaryo havzalarining tabiiy oqimi, suv resurslari cheklanganligi, iqlim o'zgarishi va ekologik bosimlar tahlil qilinadi; ikkinchi daraja — siyosiy-huquqiy daraja bo'lib, unda davlatlararo kelishuvlar, xalqaro konvensiyalar, milliy qonunchilik va diplomatik majburiyatlar baholanadi; uchinchi daraja — iqtisodiy-energetik daraja bo'lib, unda suv-energetika almashinuvi, irrigatsiya

ehtiyojlari, qishloq xo'jaligi samaradorligi va sanoat rivojlanishi o'rganiladi; to'rtinchi daraja — ma'naviy-falsafiy daraja bo'lib, unda suvga munosabat madaniyati, ekologik axloq, avlodlararo mas'uliyat va qo'shnichilik qadriyatlari talqin qilinadi. Chunki transchegaraviy suv masalalarida faqat gidrologik raqamlar bilan ishlash yetarli emas; suv oqimi ortida aholi taqdiri, iqtisodiy manfaat, ekologik xavf, siyosiy ishonch va tarixiy xotira turadi. Shu sababli tadqiqotda suv diplomatiyasi “resurs boshqaruvi” dan ko'ra kengroq — “mintaqaviy hayotiy manfaatlarni muvofiqlashtirish madaniyati” sifatida talqin qilindi. Demak, suv diplomatiyasining zamonaviy bosqichi “bayonot diplomatiyasi” emas, balki “ilmiy asoslangan preventiv diplomatiya” bo'lishi kerak. Mazkur metodologik pozitsiya suv masalasida tezkor siyosiy reaksiya emas, balki uzoq muddatli, dalilga tayangan, huquqiy jihatdan asoslangan va ekologik oqibatlarni hisobga oladigan qarorlar tizimini shakllantirishni nazarda tutadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, suv diplomatiyasi Markaziy Osiyo mintaqaviy siyosatining strategik yo'nalishi sifatida kamida besh asosiy vazifani bajaradi: birinchidan, u transchegaraviy suv resurslari bilan bog'liq potensial ziddiyatlarning oldini oladi; ikkinchidan, yuqori va quyi oqim davlatlari manfaatlarini muvofiqlashtiradi; uchinchi, ekologik xavfsizlik va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi; to'rtinchidan, suv-energetika almashinuvi orqali mintaqaviy integratsiyani kuchaytiradi; beshinchidan, davlatlararo ishonchni institutsional shaklga keltiradi. Birinchi natija shundan iboratki, Markaziy Osiyoda suv diplomatiyasining asosiy mazmuni suv resurslarini taqsimlashdan ko'ra kengroqdir. Agar suv masalasi faqat hajm, limit yoki mavsumiy suv olish tartibi doirasida ko'rilsa, u har yili takrorlanadigan texnik kelishmovchilik sifatida qolaveradi. Agar u mintaqaviy xavfsizlik, ekologik barqarorlik va iqtisodiy hamkorlik kontekstida ko'rilsa, suv diplomatiyasi uzoq muddatli strategik boshqaruv instrumentiga aylanadi. Yuqori oqim davlatlari qish mavsumida elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun suv omborlaridan ko'proq suv chiqarishga intilishi mumkin, quyi oqim davlatlari esa yozgi vegetatsiya davrida sug'orish uchun barqaror suv oqimini xohlaydi. Bu tabiiy ziddiyatni faqat siyosiy da'vo yoki bir tomonlama bosim bilan emas, balki suv-energetika almashinuvi, kompensatsion mexanizmlar, mavsumiy prognozlar va qo'shma boshqaruv orqali hal etish mumkin. Uchinchi natija suv diplomatiyasida axborot ochiqligi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Xalqaro suv huquqida oldindan xabardor qilish va maslahatlashuv tamoyillari bejiz shakllanmagan; ular texnik jarayon emas, balki siyosiy ishonch kafolatidir. To'rtinchi natija Orolbo'yi inqirozi suv diplomatiyasi uchun tarixiy ogohlantirish ekanini ko'rsatadi. Shu sababli zamonaviy suv diplomatiyasida ekologik oqim, biologik xilma-xillik, tuproq sho'rlanishi, aholi salomatligi va ekologik migratsiya kabi masalalar markaziy o'ringa chiqishi kerak. Beshinchi natija Afg'oniston omilining tobora muhimlashayotganidir. Amudaryo havzasida Afg'onistonning suvdan foydalanish imkoniyatlari kengayishi, xususan Qoshtepa kanali qurilishi, Markaziy Osiyo suv diplomatiyasining avvalgi formatlarini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Chunki suv siyosatida “sukut” ham, “chetlab o'tish” ham xavfni kamaytirmaydi; aksincha, noaniqlikni kuchaytiradi. O'zbekiston tomonidan bu masalada ilmiy o'rganish, maslahatlashuv va qo'shma ekspertiza g'oyalarining ilgari surilishi diplomatik jihatdan to'g'ri yondashuvdir. Oltinchi natija shuki, suv diplomatiyasining samaradorligi xalqaro institutlar bilan hamkorlik darajasiga ham bog'liq. Yettinchi natija shundan iboratki, suv diplomatiyasi

faqat hukumatlararo darajada qolib ketmasligi kerak. Unda ilmiy muassasalar, suv xo'jaligi mutaxassisleri, ekologlar, huquqshunoslar, iqtisodchilar, mahalliy jamoalar va suvdan foydalanuvchilar ham bevosita yoki bilvosita ishtirok etishi zarur. Sakkizinchi natija suv diplomatiyasining ma'naviy-falsafiy mazmuni bilan bog'liq. Suvdan foydalanishda davlatlar faqat bugungi iqtisodiy foydani emas, kelajak avlodlarning yashash huquqini ham hisobga olishi zarur. Bu esa suv diplomatiyasini ekologik axloq, avlodlararo adolat va qo'shnichilik madaniyati bilan bog'laydi. Ushbu modelga ko'ra, davlatlar avvalo o'z manfaatlarini ochiq va aniq ifodalaydi; keyin doimiy muloqot kanallari orqali ularni muhokama qiladi; muloqot davomida ishonch shakllanadi; ishonch huquqiy va siyosiy kelishuvlarga aylanadi; kelishuvlar esa barqaror mintaqaviy rivojlanishga xizmat qiladi. Bu modelning afzalligi shundaki, u suv masalasini nol yig'indili o'yin, ya'ni bir tomon yutsa, ikkinchi tomon yutqazadi degan qarashdan chiqarib, hamkorlik orqali umumiy yutuq yaratish konsepsiyasiga olib keladi. Suv diplomatiyasining haqiqiy mahorati ham shunda: u ziddiyat bor joyda imkoniyat, tanqislik bor joyda hamkorlik, xavotir bor joyda ishonch yaratishi kerak.

Suv diplomatiyasi va mintaqaviy siyosatning strategik yo'nalishlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo uchun suv masalasi nafaqat tabiiy resurslardan foydalanish, balki davlatlararo ishonch, ekologik xavfsizlik, iqtisodiy barqarorlik va umumiy kelajakni boshqarish masalasidir. Amudaryo va Sirdaryo havzalari mintaqa davlatlarini tabiiy jihatdan bog'lab turgani kabi, suv bilan bog'liq xavf va imkoniyatlar ham ularni siyosiy-huquqiy jihatdan o'zaro mas'uliyatli qiladi. Shu sababli suv diplomatiyasining asosiy maqsadi suv resurslarini tortishuv obyektiga aylantirish emas, balki uni hamkorlik, integratsiya va barqaror rivojlanish manbaiga aylantirishdan iborat bo'lishi kerak. O'zbekistonning so'nggi yillardagi ochiq, konstruktiv va yaxshi qo'shnichilikka asoslangan tashqi siyosati suv diplomatiyasining mintaqaviy imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bunday yondashuvda suv muammosi keskinlik manbai sifatida emas, balki muzokara, ilmiy hamkorlik va umumiy xavfsizlikni mustahkamlash vositasi sifatida ko'riladi. Buning uchun qo'shma gidrologik monitoring markazlari, havzaviy ma'lumotlar platformalari, suv infratuzilmasini modernizatsiya qilish dasturlari, iqlim o'zgarishiga moslashuv strategiyalari, ekologik oqimlarni ta'minlash mexanizmlari va xalqaro institutlar ishtirokidagi maslahatlashuv formatlarini kuchaytirish zarur. Suv diplomatiyasi faqat siyosatchilar ishi emas; u huquqshunos, ekolog, gidrolog, iqtisodchi, faylasuf va jamiyatshunoslarning hamkorligini talab qiladigan kompleks maydondir. Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyoda suv diplomatiyasining eng to'g'ri strategiyasi — suvni taqsimlanadigan zaxira sifatida emas, birgalikda boshqariladigan mas'uliyat sifatida anglashdir. Suvning o'zi oqadi, biroq uni oqilona boshqarish uchun siyosiy iroda, huquqiy madaniyat va ma'naviy mas'uliyat oqimi ham uzluksiz bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qo'qon davlat universiteti. "Transchegaraviy gidroresurslardan barqaror foydalanishning siyosiy-huquqiy mexanizmlari va ularning falsafiy-ma'naviy asoslari" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani axborot xati. Qo'qon, 2026.
2. United Nations. Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses. New York, 21 May 1997.
3. UNECE. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes. Helsinki, 1992.

4. UNECE. Guide to Implementing the Water Convention. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2013.
5. O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni. 1993-yil 6-may, 837-XII-son.
6. O'zbekiston Respublikasining Suv kodeksi. O'RQ-1076-son, 2025-yil 30-iyul.
7. O'zbekiston Respublikasining "Gidrotexnika inshootlarining xavfsizligi to'g'risida"gi Qonuni. 2023-yil 30-avgust, O'RQ-865-son.
8. Mirziyoyev Sh.M. Xalqaro Orolni qutqarish jamg'armasi ta'sischi davlatlari rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi. Dushanbe, 2023-yil 15-sentabr.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. 2020-yil 29-oktabr, PF-6097-son.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030 strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 2023-yil 11-sentabr, PF-158-son.
11. McCaffrey S.C. The Law of International Watercourses. Oxford: Oxford University Press, 2019.